

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Berry Dongelmans, onderzoeker en docent in boekwetenschap en jeugdliteratuur

Dongelmans, B.P.M.

Citation

Dongelmans, B. P. M. (2020). Berry Dongelmans, onderzoeker en docent in boekwetenschap en jeugdliteratuur. In *SGKJ-Berichten* (Vol. 98, pp. 17-21). Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/137167>

Version: Not Applicable (or Unknown)

License: [Leiden University Non-exclusive license](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/137167>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

En later verlost Hij dit volk uit de Franse overheersing. Hij redde het telkens weer, hoewel Hij het ook strafte om zijn zonden.’ (*Holland onder het hakenkruis*, Barneveld 2005 [5de druk], blz. 70-71)

Afsluiting

Zowel Anne de Vries als Piet Prins slaagden er volgens de meeste recensenten in de Tweede Wereldoorlog op een spannende en tegelijkertijd informatieve en verantwoorde manier in respectievelijk *Reis door de nacht* en *Holland onder het hakenkruis* te verwerken. Als ‘herinneringsmakers’ bepaalden zij in de naoorlogse decennia het beeld van de Tweede Wereldoorlog dat de Nederlandse jeugd in protestants-christelijke kring via hun werk voorgeschoteld kreeg. In het kielzog van de memoires en gedenkboeken voor volwassenen die kort na de bevrijding verschenen, verwerkten ook zij de Bijbelse boodschap in hun werk en maakten van de Tweede Wereldoorlog een godsdienstoorlog. Het was een Godswonder, een Godsgeschenk, dat deze oorlog ophield, of zoals De Vries het omschreef: ‘[...] de reis door de nacht van oorlog en angst en verschrikking was voorbij! En ze voelden het allen als een wonder dat ze de nieuwe dag beleven mochten’ (*Reis door de nacht*, 483).

Jacques Dane

Geraadpleegde literatuur

Jacques Dane, ‘“De onrechtvaardige zal zijn eigen ziel doden...” Over de ontstaansgeschiedenis, waardering en protestantse traditie in Anne de Vries’ verzetsroman *Reis door de nacht* (1951-2001).’ In: Jacques Dane & George Harinck (red.), ‘*Bouwsel voor ‘t leven.*’ *De traditie van de protestantse kinderliteratuur, 1700-heden* (Meinema: Zoetermeer, 2003) 115-132.

Jacques Dane, ‘Holland onder het hakenkruis. Pieter Jongeling als kinderboekenschrijver over de Tweede Wereldoorlog.’ In: George Harinck en Ewout Klei (red.), *Pieter Jongeling. Boegbeeld van de vrijgemaakte wereld* (De Vuurbaak: Barneveld, 2011) 19-34.

Jacques Dane & George Harinck, ‘De Tweede Wereldoorlog’. In: George Harinck e.a. (red.), *Het gereformeerde geheugen. Protestantse herinneringsculturen in Nederland (1850-2000)* (Bert Bakker: Amsterdam 2009) 307-316.

Interview

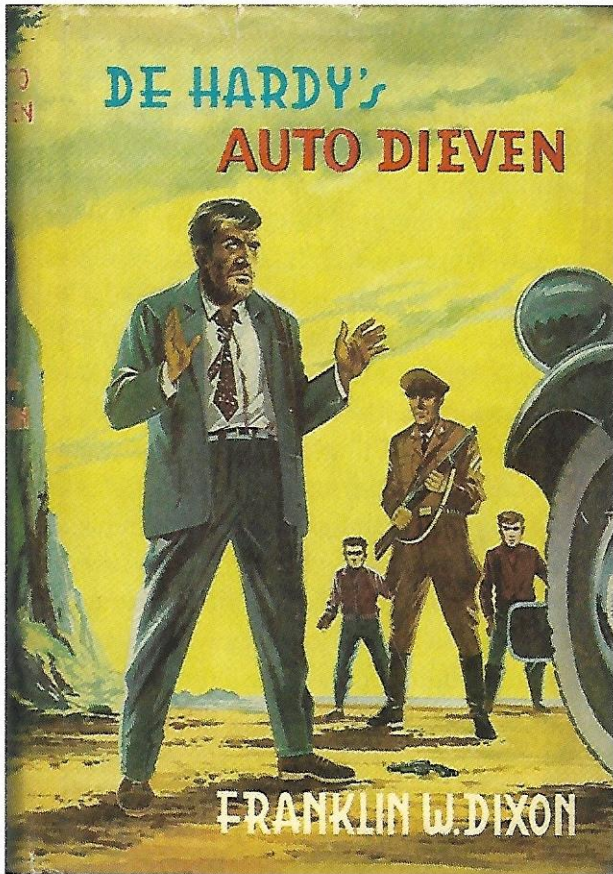
Berry Dongelmans, onderzoeker en docent in boekwetenschap en jeugdliteratuur

Berry Dongelmans heeft zijn sporen verdiend op het gebied van boekwetenschap en het onderzoek naar jeugdliteratuur. Hij was ook bestuurlijk zeer actief en heeft heel veel redactiewerk gedaan. Ik ben nieuwsgierig naar de levensloop van de man die niet alleen mij, maar ook veel jonge studenten heeft gestimuleerd om boekhistorisch onderzoek te gaan doen.

Alphen aan den Rijn

Voor het interview haalt Berry mij van de trein in Alphen aan den Rijn. Wandelend naar zijn huis laat hij me zien hoe hij het Alphen van zijn jeugd in de loop van zijn leven heeft zien veranderen. Aan de achterkant van het hypermoderne gemeentehuis begint de straat waar hij woont met karakteristieke huizen uit de jaren twintig. Berry groeide op in een rooms-katholiek gezin met een tweelingzus en nog drie zussen. Hij was een echt leeskind. De boeken die in de klas van de katholieke lagere school stonden, waren missieverhalen en andere voor de katholieke kinderen nuttig geachte boeken. De parochiebibliotheek tegenover de kerk bood gelukkig een ruimere keuze. Daar kon hij alle series lenen die toen populair waren, ‘Pim Pandoer’, ‘Arendsoog’ en ‘De Vijf’. Ook ‘De Hardy’s’ van Franklin W. Dixon vond hij razend spannend.

Als jongen heeft Berry zelf de aantrekkelijkheid ervaren van series, waarin de hoofdpersonen of een vriendengroep vele avonturen beleven. In *Wonderland, de wereld van het kinderboek* (2002) schreef hij naderhand over onder meer de series Bob Evers, de Kameleon en Biggles.

Ook in het in 2014 verschenen *Het geheim van Kluitman* is hij uitvoerig ingegaan op het serie-fenomeen. Hij las ook graag de boeken gebaseerd op de populaire jeugdseries op de televisie waar we in de jaren vijftig naar keken, zoals die over Swiebertje en Pipo de clown.

Nergens kon Berry zoveel lezen als op het internaat van het seminarie in Noordwijkerhout waar hij zijn middelbare schooltijd doorbracht. Alle leerlingen konden vrij de boeken uit de goedgevulde bibliotheekkasten halen. Een toekomst als priester zag Berry wel voor zich, maar het liep anders. In de jaren zestig begon het vertrouwde katholieke wereldbeeld, mede onder invloed van het Tweede Vaticaans Concilie, uit elkaar te vallen.

‘De priester-docenten die ik bewonderde, vielen van hun voetstuk. Ze trouwden en traden uit.’ Berry maakte als gevolg daarvan een andere keuze en ging in 1970 in Leiden Nederlands studeren. Als bijvak koos hij culturele antropologie. Zo gaf hij de studie Nederlands een bredere context op het terrein van cultuur en samenleving.

Boekwetenschap

Hoe kwam Berry terecht in de boekwetenschap, in 1970 in Nederland nog een bescheiden onderzoeksgebied? In Leiden kreeg hij inspirerende colleges van de boekhistoricus Bert van Selm, die de neerlandistiek en de boekwetenschap op een intrigerende manier met elkaar wist te combineren. Daarmee was zijn belangstelling voor de boekwetenschap gewekt. Een studentassistent-schap bij Van Selm wakkerde die interesse alleen nog maar verder aan.

Een aanstelling van twee jaar bij de Leidse Vakgroep Nederlands werd in 1979 gevolgd door de benoeming als docent boekwetenschap (0,5) aan de Vrije Universiteit in Amsterdam. In diezelfde tijd had hij ook een halve aanstelling als assistent van Garnt Stuiveling bij het voltooiën van de volledige werken van Multatuli, een project van ZWO, de Nederlandse Organisatie voor Zuiver Wetenschappelijk Onderwijs (nu NWO).

Intussen werkte hij aan zijn proefschrift *Johannes Immerzeel Junior (1776-1841). Het bedrijf van een uitgever-boekhandelaar uit de eerste helft van de negentiende eeuw* (1992). Na zijn promotie keerde hij in 1992 terug naar Leiden als opvolger van de jong overleden Bert van Selm. Door zijn wens geïnspireerd heeft Berry in 1993, samen met collega Paul Hoftijzer, de Nederlandse Boekhistorische Vereniging opgericht. Tot 2002 was hij secretaris van de vereniging. Daarna was hij gedurende een aantal jaren ook (hoofd)-redacteur van het jaarboek van de NBV. Zo bouwde hij een brede kennis op over de boekgeschiedenis in Nederland: uitgevers, boekhandelaren, drukkerijen, leescultuur en (analytische) bibliografie.

Zijn brede kennis over uiteenlopende onderwerpen van de boekwetenschap is ook te zien in zijn bijdragen aan het standaardwerk *Bibliopolis. Geschiedenis van het gedrukte boek in Nederland* (2003).

Jeugdliteratuur

Hoe begon je belangstelling voor het onderzoek naar jeugdliteratuur? ‘Eigenlijk heel ongewoon. Toen mijn Leidse collega Pim Lukkenaer met pensioen ging, moest iemand zijn colleges jeugdliteratuur overnemen. “Jij hebt kinderen”, zeiden mijn collega’s. “Dus jij bent de aangewezen man om dat vak te gaan geven.”’ In de studiejaren 1996-1997 en 1997-1998 gaf hij steeds aan twee groepen van zo’n twintig studenten werkcolleges jeugdliteratuur. Na het aantreden van Helma van Lierop als bijzonder hoogleraar jeugdliteratuur in Leiden nam zij de colleges voor haar rekening.

In het studiejaar 1997-1998 zette Berry een groep studenten aan het werk in het archief van de uitgeverij G.B. van Goor Zonen in Gouda. Dat archief bleek heel geschikt om studenten te leren om onderzoek te doen in archieven. Ze moesten handschriften ontcijferen, archiefstukken registreren, correct bronnen vermelden en de gevonden gegevens vormgeven in een samenhangende tekst.

Een aantal scripties van zijn studenten gingen over jeugdliteratuur in de negentiende eeuw. Andere studenten hebben zich verdiept in de contacten van de uitgever met de kinderboekenauteurs, onder wie Nienke van Hichtum en Katharina Leopold.

Archiefonderzoek

Archiefonderzoek ziet Berry als belangrijk onderdeel van de opleiding, ook al zijn veel bronnen nu dankzij Delpher en de DBNL digitaal te raadplegen. ‘Tegenwoordig is archiefonderzoek zelfs bij de studie geschiedenis niet meer vanzelfsprekend. Je kan dus als historicus afstuderen zonder ooit een archief van binnen te hebben gezien. Dat is buitengewoon jammer.’

Omdat Berry mij op het spoor gezet heeft van het archief van de uitgeverij G.B. van Goor Zonen, wil ik natuurlijk graag weten, hoe Berry terecht gekomen is bij het archief in Gouda. Dat kwam door een publicatie van Jan van Loo, die het archief in Gouda geïnventariseerd heeft. Die publiceerde in 1995 over colportage en intekenlijsten van de ‘Prachtbijbel’ (1855), uitgegeven door G.B. van Goor. Van Loo had zijn informatie over de colporteurs en de intekenlijsten gevonden in het archief. Op dat moment was Berry bezig met een onderzoek naar intekenlijsten als bron van onderzoek naar het lezerspubliek. Daarom nam hij contact op met Jan van Loo, die hem wees op het archief in Gouda.

Archief van de uitgeverij Gebr. Kluitman

Hoe wist je dat het archief van de uitgeverij van de Gebroeders Kluitman bewaard gebleven was? ‘De directeur van Kluitman, Piero Stanco, nodigde mij in 1998 uit voor een gesprek over zijn plan voor een jubileumboek over de geschiedenis van de uitgeverij. Dat zou aanvankelijk in 2004 moeten uitkomen. Emilie Jacobi, die toen bij Kluitman werkte, heeft mij vervolgens wegwijs gemaakt in het archief van de uitgeverij.’

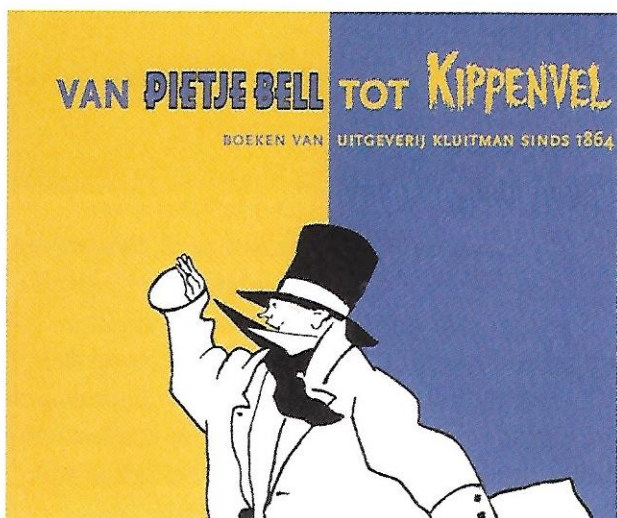
Hoe bijzonder is het dat deze archieven van G.B. van Goor Zonen en Kluitman nog bestaan? ‘Heel bijzonder!’ zegt Berry met volle overtuiging. Veel archieven zijn bij het oud papier gezet, vooral als uitgevers fuseerden. Daar speelde ook in mee, dat veel uitgevers eigenlijk weinig historisch besef hebben en eigenlijk niet weten wat voor goudmijn hun archief voor onderzoekers is.

En als uitgevers – zeker de laatste jaren – horen dat ze moeten betalen voor het inwerken van de archieven in de collecties van de instellingen die de archieven willen opnemen, is het besluit om het dan maar weg te doen gauw genomen.

Door allerlei oorzaken ging het jubileumboek over Kluitman in 2004 niet door, maar kwam het pas uit in 2014, ter gelegenheid van het 150-jarig bestaan. In die tussentijd leverde het archief wel stof op voor publicaties en lezingen, onder meer in samenwerking met de SGKJ.

Eerste contacten met SGKJ

Hoe kwamen de eerste contacten met de SGKJ tot stand? Bij de Vrije Universiteit in Amsterdam had Berry Anne de Vries leren kennen, die hem op het bestaan van deze ‘aardige club’ had gewezen. Zo maakte hij kennis met Netty van Rotterdam. Tijdens een bijeenkomst bij het antiquariaat Van der Steur in Haarlem ontmoette hij Janneke van der Veer als redacteur van de *Boekenpost*. Het antiquariaat had een bijeenkomst georganiseerd met redacties van boekhistorische tijdschriften. Berry’s eerste lezing voor de SGKJ had als titel ‘Boekgeschiedenis met een grote of met een kleine B’, waarin hij stelde dat boekhistorisch onderzoek naar kinderboeken even interessant en waardevol is als naar literatuur voor volwassenen. Alleen al bij het vergelijken van verschillende versies van kinderboeken gaat er een wereld voor je open.

Hij vertelde over Kluitman tijdens de studiedag die in 2000 gehouden werd naar aanleiding van de tentoonstelling ‘Van Pietje Bell tot Kippevel’ in het nieuw gebouwde museum in Alkmaar.

Tot volle waschdom

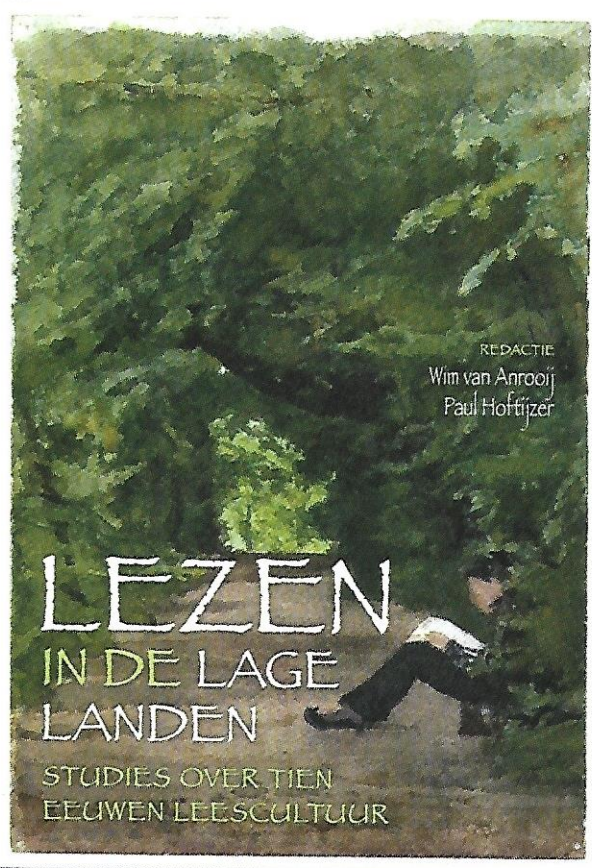
Om de kennis over jeugdliteratuur te bundelen die er op dat moment bestond, zocht Berry als universitair docent samenwerking met andere universiteiten, de NBV en de SGKJ. Hij was een van de initiatiefnemers van het tweedaagse symposium dat in 1999 in Utrecht gehouden werd. Aanleiding tot het symposium met het thema ‘Tot volle waschdom’ was de discussie over nieuwe inzichten in het onderzoek, tien jaar na het verschijnen van *De hele Bibelebontse Berg*. Berry zat met Jeroen Salman, Netty van Rotterdam en Janneke van der Veer in de redactie van de bundel *Tot volle waschdom. Bijdragen aan de geschiedenis van de kinder- en jeugdliteratuur* (2000). Zelf verzorgde hij de bijdrage ‘De mislukte drooglegging: de kinderboekenuitgevers G.B. van Goor & Zo(o)nen en Gebrs. Kluitman rond 1910’ over de plannen die er in 1910 waren om een jaar geen kinderboeken meer uit te geven, omdat die markt ‘overvoerd’ was. Het is zeker gelukt om in Utrecht de dwarsverbanden te leggen die de studie van uiteenlopende aspecten van de jeugdliteratuur gestimuleerd heeft.

Onderzoek in Leiden

Het onderzoek naar de boekhandelaren, drukkers, uitgevers en steendrukkerijen in Leiden leidde tot het prachtig uitgegeven boek: *Stad van boeken. Handschrift en druk in Leiden, 1260-2000* (2008). Zoals de titel van zijn aandeel ‘Van De Brave Hendrik tot de Speedmaster’ al aangeeft, besteedt Berry ook aandacht aan de jeugdliteratuur.

In 2008 was er bij de faculteit Geesteswetenschappen een grote reorganisatie, waardoor Berry zijn baan als universitair docent boekwetenschap verloor. Hij werd toen studiecoördinator bij onder andere de opleiding Nederlands. In datzelfde jaar volgde hij Leo van Maris op als secretaris van de

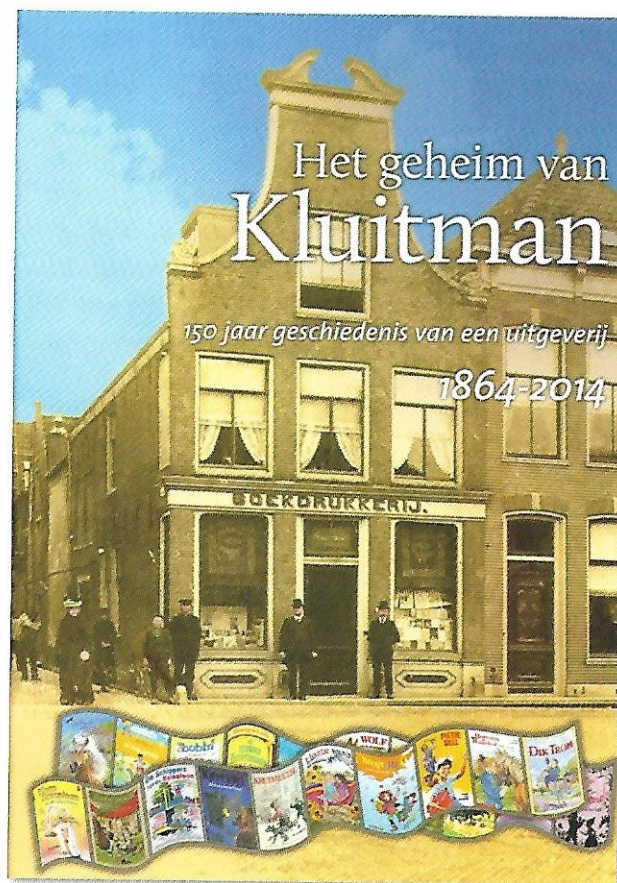
Maatschappij der Nederlandse Letterkunde. Voor Berry was het een goede manier om contact te houden met de neerlandistiek. Die functie heeft hij vervuld tot medio 2018. Aan de afscheidsbundel *Lezen in de Lage Landen* die Berry in 2017 is aangeboden, hebben zowel neerlandici als boekwetenschappers bijdragen geleverd. Een aantal stukken is gewijd aan jeugdliteratuur. (De bundel is besproken in de *SGKJ-Berichten* nr. 94, december 2018). Tijdens zijn werk als studietoördinator werkt hij overigens gestaag door aan het onderzoek naar het uitgavebeleid van de Gebr. Kluitman.

Jubileumboek van Kluitman

In 2014 komt het lang verwachte jubileumboek van Kluitman dan toch uit: *Het geheim van Kluitman: 150 jaar geschiedenis van een uitgeverij 1864-2014*. Met medewerking van Marnix Croes, Berry Dongelmans en anderen. Het boek werd door Kluitman op 9 mei 2014 gepresenteerd tijdens het symposium in de Koninklijke Bibliotheek '150 jaar Kluitman', georganiseerd in

samenwerking met de KB en de SGKJ. Het is een bijzonder boeiend verhaal geworden, waar hij trots op kan zijn. 'Het heeft me veel voldoening gegeven om aan dit mooie boek mee te werken', beaamt Berry. De situatie bij Kluitman was intussen veranderd. De uitgeverij is weer terug in Alkmaar, de boeken zijn naar de Koninklijke Bibliotheek overgebracht en het archief naar het Regionaal archief in Alkmaar.

Plannen voor de toekomst

Welke plannen heb je voor de toekomst? Op die vraag kwam een verrassend antwoord. Berry bereidt een boek voor met als werktitel 'Over witschorten, zonschuivers en uitbaters. Een kleine geschiedenis van het openbare terras en de terrascultuur in Nederland vanaf het begin van de negentiende eeuw tot heden'. Daarin komen allerlei facetten van het publieke terras aan de orde, zoals terrasetiquette, de bediening, de taal van het terras, het terras en overlast, de ontwikkeling van het fooienstelsel en talloze andere aspecten.

Het boek wordt gelaardeerd met citaten uit literatuur en poëzie, afbeeldingen van terrassen in de fotografie, de schilderkunst, de stripkunst, etc. Als het af is, wordt zijn volgende project – en dat is minder verbazingwekkend, gezien zijn katholieke jeugd in Alphen – een onderzoek naar het rooms-katholieke jeugdboek in de periode 1890 tot 1950.

We kijken ernaar uit!

Margreet van Wijk-Sluyterman

Collectie

Wie zoekt die vindt! Grasduinen bij de KB

De KB (Koninklijke Bibliotheek) beheert een omvangrijke kinderboekencollectie en biedt veel mogelijkheden om papieren en digitale kinderboeken en referentieteksten te raadplegen en onderzoeken. Dat maakt het soms wat lastig om de weg te vinden. In deze bijdrage informatie en tips om u op weg te helpen.

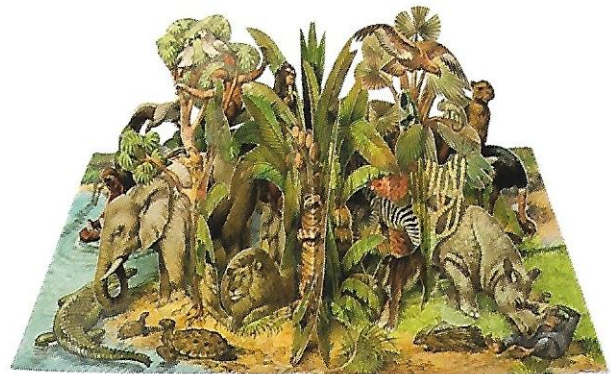

Omvangrijke kinderboekencollectie

De kinderboekencollectie van de KB is veruit de grootste van Nederland. De collectie omvat een kwart miljoen gedrukte werken voor kinderen waaronder - veelal geïllustreerde - kinderboeken en -tijdschriften, centsprenten, pop-upboeken, leporello's en andere bijzondere boekvormen.

De collectie oude kinderboeken groeit door schenkingen van verzamelaars en instellingen en door aankopen op veilingen, van antiquariaten, particuliere boekverkopers en kringloopwinkels. Daarnaast leveren Nederlandse uitgeverijen exemplaren van recent gepubliceerde kinderboeken.

De meeste kinderboeken zijn alleen ter inzage en worden niet uitgeleend, dit is om de unieke collectie zo goed mogelijk te beschermen. U bent van harte welkom in de KB! Verder zijn steeds meer oude kinderboeken digitaal beschikbaar (daarover later meer) en via de website kunt u beeldmateriaal aanvragen zoals scans en 3D-foto's.

Voor onderzoekers is de omvang van de collectie een pré. Voor belangrijke naslagwerken als *Lust en leering* en *Bibliografie van Nederlandse schoolkinderboeken 1700-1800* en *Naar de vatbaarheid der jeugd* is geput uit de KB-collectie. Ook studenten weten de KB-kinderboekencollectie goed te vinden, recente voorbeelden zijn een student Neerlandistiek die de vertaalgeschiedenis van *Onder moeders vleugels* onderzoekt en een student Boekwetenschap die geïllustreerde Reinaert-uitgaven van 1850 tot heden bestudeert, beide voor hun masterscripties.

Gedigitaliseerde kinderboeken

De kinderboeken zijn weliswaar via de KB-catalogus ter inzage aan te vragen, maar we begrijpen dat niet iedereen gemakkelijk naar de KB kan komen. Voor uw gemak én om de collectie te beschermen werken we hard aan digitalisering.